

Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ

Τὰ λίγα λόγια πού θάπευθύνω ἔδω στοὺς ἀναγνώστες τοῦ « Ἀγώνα » δὲν ἔχουν τὴν ἀξίωση πλήρους μελέτης οὔτε τὴν ἔκταση οὔτε τὸ βάθος. Δὲν εἶναι δηλαδὴ οὔτε στατιστικῆς μαζιμένες ἀπὸ πολλὰ χωριά οὔτε ψυχολογικὴ ἢ κοινωνικὴ ἀνάλυση μᾶς κατὰ στασης βασισμένη στὶς ἱστορικῆς τῆς αἰτίες. Εἶναι μονάχα μερικῆς ἀτομικῆς μου παρατηρήσεις πού ἀθελᾶ μου σχεδὸν ἕκανα φέτος τὸ καλοκαίρι ὅταν πῆγα στὰ χωριά πού κατοικοῦν οἱ συγγενεῖς μου· νομίζω ὅμως πὼς μπορεῖ νάχουν ἀντιπροσωπευτικὴ κάπως ἀξία, γιατί ὅλα τὰ παραδείγματα πού θὰ σᾶς δώσω δὲ χαρακτηρίστηκαν ἀπὸ κανένα ὡς ἔξαιρει ἄ, κι οὔτε πουθενὰ ἄκουσα νὰ λένε πὼς εἶναι ἄλλῶς τὰ πράγματα.

Γενικὰ θάπρεπε κατὰ τὴ γνώμη μου νὰ μελετηθῆ περισσότερο ἡ ζωὴ τῆς Ἑλληνίδας στὰ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας, κάνοντας μὲ προσοχὴ τὴ διάκριση μεταξὺ ἐπαρχιώτισσας μικροαστῆς καὶ χωρικῆς δουλεύτρας, γιατί καὶ ἡ ζωὴ τους καὶ οἱ ἀντιλήψεις τους εἶναι πολὺ διαφορετικῆς· τὸ κάτω—κάτω ὅμως αὐτῆς οἱ δύο τάξεις ἀποτελοῦν τὴ μεγάλη πλειοψηφία τῆς γυναικείας μάζας πού πολλὰς φορὲς ἢ ποικιλόχρωμη, λάμπουσα ἐπιφάνεια τῆς Ἀθήνας μᾶς κρύβει καὶ μᾶς κάνει νὰ ξεχνοῦμε.

Ὅσο λίγο κι ἂν παρατηρήσει κανεὶς τὴ ζωὴ τῆς χωριάτισσας στὴν Ἠπειρὸ, ἂν εἶναι εἰλικρινῆς μὲ τὸν ἑαυτὸ του, θὰ πάψει ἀμέσως νὰ πιστεύει ὡς ἀξίωμα αὐτὸ πού ἀκοῦμε συχνὰ στὰ ἐπιχειρήματα ἐναντίο μας, ἐναντίο στὴ συνειδητὴ ἐνέργεια γιὰ τὴν ἀπόχτηση πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν δικαιωμάτων, πὼς δηλαδὴ τὰ δικαιώματα ἔρχονται μόνον τὸς ὡς φυσικὴ συνέπεια τῶν καθιζόντων, τῆς δουλειᾶς, τῆς εὐθύνης. Εἶναι παράξενο πὼς καρφώνονται στὴν ἰδέα τῶν ἀνθρώπων μερικῆς τέτοιες ἀστήριχτες θεωρίες πού θὰ νόμιζε πανεὶς πὼς θὰ συντρίβονταν σὰ γιᾶλι στὴν πρώτη σύγκρουση μὲ τὴν τραχιά πραγματικότητα. Ὅλη ἡ ἱστορία μᾶς διδάσκει τὸ ἀντίθετο : οὔτε οἱ ἀρχαῖοι δούλοὶ πού τραβοῦσαν τὰ κουπιά στὶς τροχῆρες καὶ πού βοῦλιαζαν σὲ μιὰ καταστρωφὴ χωρὶς ἐλπίδα σωτηρίας εἶχαν καμμιά συμμετοχὴ στὴν ἐκλογὴ τῶν ναυάρχων, οὔτε οἱ δουλοπάροικοι τοῦ Μεσοίωνα πού καὶ δούλευαν ἀπέραντες ἐκτάσεις καὶ στρατεύονταν σὲ κάθε μικροφιλονεικία τῶν ἀρχοντίσκων τους· μπορούσαν κἂν νὰ τοὺς ἀντιμιλήσουν ἢ νὰ διαλέξουν ἕνα δικαστὴ· καὶ οἱ σημερινοὶ ἐργάτες στὸν ἴδρωτα τῶν ὀσίων στηρίζεται ὅλο τὸ συγκρότημα τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ τῶν μεγαλοπόλεων δὲν ἀπόκτησαν τὴν ψῆφο μὲ τὴ δουλειὰ τους ἀλλὰ κατόπι ἀπὸ αἰῶνων ἀγῶνες κι αἱματηρῆς ἐπαναστάσεις κι ἀκόμα ὡς σήμερα δὲν ἔχουν ἀποκτήσει παρὰ ἐλάχιστὴ ἐπίδραση στὸ διακανονισμὸ τῶν ζητημάτων πού τοὺς ἐνδιαφέρουν περισσότερο, τὴν παραγωγὴ καὶ τὴν κατανομὴ τῆς ἐργασίας, τὸ περιορισμένο ἢ ἐλεύθερο ἐμπόριο κλπ. Ἔτσι καὶ ἡ γυναίκα ὅσο συνειδητὰ δὲν καταλάβει « τί ἔχ. σε, τί ἔχει, τί τῆς πρέπει » ὅσο δὲ ζητήσῃ μὲ συναίσθηση τῶν δικαίων τῆς τῆ μερίδα τῆς στὴν κυβέρνησι τῆς ζωῆς, δὲν πρέπει νὰ ἐλπίζει, πὼς; θὰ θεωρεῖται ἴσως ἄλλο ἀπὸ τὰ ἐξῆς δύο ὅμοια ἐξευτελιστικὰ πράγματα : κοῦκλα ἢ ὑποζύγιο.

Στὴν ὑπαίθρο χώρα τῆς Ἠπειροῦ γιὰ νὰ ἐξηγήσει κανεὶς καλύτερα τὴ θέσι τῆς γυναίκας, πρέπει νὰ ανατρέξει στὴν ἐποχὴ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση. Εἴτε ἀπὸ μεγάλο πόθο ἐλευθερίας εἴτε ἐπειδὴ ἔβρισκαν εὐκόλο πόρο ζωῆς στὰ ἐμπορικὰ κέντρα ὅπου μπορούσαν νὰ ἐξασκήσουν τὴν ἰδιοφυΐα καὶ ἐργατικότητά τους, οἱ Ἠπειρωτῆς ἄνδρες τῶν χωριῶν ξενιτεύονταν ἐπὶ Τουρκοκρατίας στὰ διάφορῶτα μέρη, περισσότερο δὲ στὴ Ρουμανία, Κωνσταντινούπολη, Αἴγυπτο, Τριέ-

στη καὶ Ρωσσία, τελευταῖα δὲ καὶ στὴν Ἀμερικὴ. Ἀπὸ παραδομένη συνήθεια δὲν ἔπερναν ὅμως τὶς γυναῖκες τους μαζί, οὔτε καὶ παντρεύονταν ἔξω ἀπ τὸ χωριὸ τους ἀλλὰ γυρίζαν ἐκεῖ γιὰ νὰ παντρευτοῦν, ὅπουδήποτε κι ἂν ἐργάζονταν. Δημιουργοῦσαν ἔτσι μιὰ κατὰστασι πάντως ἀφύσικη. Ἡ παντρεμένη γυναίκα πού πολλὰς φορὲς δὲν εἶχε δεῖ κἂν τὴν ἄντρα τῆς πρὶν ἀπὸ τὸ γάμο, δὲν πρόφτανε νὰ τὸν γνωρίσει οὔτε κι ὕστερα, γιατί αὐτὸς ἔφευγε ἀμέσως στὴν ξενιτιά γιὰ τὶς δουλειές του· δὲν πρόφτανε λοιπὸν νὰναπτύχθῃ οὔτε ἡ κοινότητι ἐκείνη τῆς ζωῆς πού δένει δυὸ ἄτομα μὲ χίλιους δυὸ ἠθικούς δεσμούς πού μπορούν νὰντικαταστήσουν ὡς ἕνα σημεῖο τὰ νομικὰ καὶ κοινωνικὰ δικαιώματα. Ἔχομε παραδείγματα ἀνθρώπων πού γνώρισαν μόνον λίγες μέρες τὴ γυναίκα τους καὶ γύρισαν ἔπειτα ἀπὸ 20 - 25 χρόνια νὰ βροῦν τὴν κόρη πού δὲν τὴν εἶδαν νὰ γεννιέται, παντρεμένη καὶ μὲ παιδιὰ. Συνήθως μετροῦν τὰ χρόνια τοῦ ἀντρὸς ἀπὸ τὴν ἡλικία τοῦ τελευταίου παιδιοῦ. « Πόσα χρόνια λείπει ὁ Πέτρος; ρωτοῦσε μιὰ γεννιόσις ἀγκαλιὰ πὲς θὰ πᾶνε δέκα » ἢ Καλλιόπιστα σου ἔχει πατήσει τὰ ἐννιά ». Ἡ γυναίκα πού πατρευόταν κορίτσι μικρὸ, κἂν ποτε κάτω ἀπὸ 15 χρόνων, ἔμπαινε σὲνα ὀργανομένο ἴδρυμα, τὸ σπῆτι τῆς πεθερᾶς κι ἔβρισκε τὶς περισσότερες φορὲς μπροστὰ τῆς σύνολο ἐχθρικό, ἔτοιμο νὰ τῆς παρεξηγήσει καὶ νὰ τῆς κακογλωσσέψει τὸ κάθε τι, κι ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ ζήσει γιὰ χρόνια μὲ τὶς ἄλλες συννηφάδες, ξένες γυναῖκες πού μιλοῦσαν διαρκῶς γιὰ προνόμια καὶ προτιμήσεις· ἀμόρφωτη συχνότατα ἔπεφτε εὐκόλη λεία στὰ χέρια τῆς πιὸ πονηρῆς πού τὴν ἐκμεταλλεῖονταν καὶ τῆς φορτῶνε κάποτε καὶ ὀλόκληρη τὴ δουλειὰ τῆς. Γιατὶ ἡ δουλειὰ εἶναι μπροστὰ ἀπ ὅλα, ἐπιτακτικὴ, καὶ δὲν περιμένει· τὸ καλοκαίρι ἰδίως ἢ χωριάτισσα δὲν προφταίνει οὔτε ἀνάσα νὰ πάρει· πολλὰς φορὲς ἀφοῦ δούλεψε στὸ ἄνοι οἷον τῆς μέρα, θὰ πᾶει νύχτα νὰ κάνει τὴ δέση τοῦ νεροῦ στὸ χωράφι μὲ τὸ καλάμπουκι, γιατί ὁ νεροκράτορας τῆς ἔταξε προθεσμία ὡς αὔριο, καὶ ὡς τὴν ἄλλη βδομάδα πού θὰ περάσει τὸ νερὸν μπορεῖ νὰ ξεραθῇ ὁ καρπός. Τὴν ἄλλη μέρα θὰ γιολοπετρίσει ἢ θὰ βοτανίσει τὰμπέλι καὶ τὸ βράδι θὰ τρέξει γιὰ κλαρί, δηλαδὴ ξερὰ κλαδιά πού θὰ τῆς χρησιμέψουν στὸ φοῦρνο τὸ χειμῶνα, καὶ ἂν εἶναι ξηρασία σὰ φέτος θὰ πᾶει μιὰ καὶ δυὸ φορὲς τὴν ἡμέρα μὲ τὸ ζῶο— πού δὲν τὸ καρβαλικεύει ποτε γιὰ νὰ μὴν τὸ κουράσει—στὸ ποτάμι γιὰ νερὸ. Στὸ μεταξὺ ἡ δουλειὰ τοῦ σπιτιοῦ πρέπει νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ γίνεται, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἔξω δουλειὰ. Εἶναι ἀπίστευτο πότε προφταίνει ἢ Ἠπειρωτίσσαι νὰ ζυμώσῃ τὸ ψωμί, νὰ καθαρίσει τὸ σπῆτι, νὰ νοῖξει τὰ φύλλα γιὰ τὴν πῆτιττα ἢ νὰ μαγειρέψει, νὰ πλύνει τὰ ρούχα τῶν παιδιῶν τῆς, νὰ ξάνει μαλλί γιὰ νὰ τοὺς πλέξει τσουράπια τὸ χειμῶνα καὶ νὰ φροντίσει περισσότερο ἀκόμη ἀπὸ τὰ παιδιὰ τῆς... τὰ ζῶα. Πολλὰς φορὲς ὅταν ἔχει παιδιὰ μικρὰ, ὅλοι οἱ δρόμοι καὶ οἱ ἔξω δουλειές γίνονται μὲ τὴ σαρμανίτσα στὴ ράχη αὐτὸ εἶναι μιὰ ξύλινη βαθουλή κουβία ὅπου δένει τὸ μωρὸ. Στὸ χωριὸ τὸ δικὸ μας ὄλες αὐτῆς οἱ ἐργασίες εἶναι ἐξωριστὰ κομιατικῆς γιατί χτίστηκε σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου οἱ Τοῦρκοι ἦταν πολὺ ἀγριεμένοι ἐναντίο τους, καὶ γι' αὐτὸ κατέφυγαν σὲναν ἀπομονωμένο βράχο 150—200 μέτρα ψηλὸ ἀπ ὅλα τὰ μέρη. Ἔτσι ὅλα τὰ σπῆτια εἶναι μαζιμένα κοντὰ—καὶ ὅλα τὰ χτήματα κάτω στὸν κάμπο, σὲ ἀπόστασι ἀπὸ μισὴ ὡς μιὰ ὥρα ἀπ τὸ χωριὸ, καὶ σὲ διαφορετικὴ διεύθυνση τὰ χωράφια, οἱ βοσκήσες καὶ τὰμπέλια. Σᾶς ἀφήνω νὰ ὑπολογίσετε μόνον σας τὸ δρόμο πού κάνει μιὰ γυναίκα κατὰ μέσον ὄρο κάθε μέρα.

Και ο άντρας ; Όπως είπαμε, λείπει κι έρχεται στο χωριό άραιά και ποϋ, σά μουσαφίρης. Δε θα βάλει βέβαια τότε χέρι στα' αλέτρι, αλλά θα πάει στο καφενείο να δει τους φίλους του και να παίξει λίγο. . . . πόκερ, και με μεγάλες μίζες μάλιστα. Όσοι μένουν στο χωριό, εκτός πολϋ λίγων που έχουν μιá σταθερή δουλειά όπως ο φούρναρης, οι μικρέμποροι άποικιακών, ο τσαρουχάς κλπ. είναι ή εκείνοι που άποδείχτηκε πιά πώς είναι άνίκανοι να ευδοκιμήσουν στα ξένα, ή οι όκνοι και παραλυμένοι που παίζουν χαρτιά όλη μέρα. Άλλοίμονο τότε στη γυναίκα που τον έχει ! Δίπλα στις άλλες της δουλειές θα πρέπει να δουλέψει και γι αυτόν και να τον περιποιηθή ήδαιτέρως, νακούσει πολλές φορές το βρισίδι του ή να φάει και ξύλο. Τό περιεργό είναι πώς ύστερ' από όλ' αυτά δεν άμφισβητεί καθόλου ούτε αυτή ή ίδια την άπόλυτη κυριαρχία του σε όλα τα ζητήματα και αυτό είναι τό κεντρικό σημείο που θέλω να τονίσω. Ένω ή γυναίκα έχει όλη τη δουλειά, όλη την ευθύνη και για την οικονομική και για την ήθική θέση της οικογένειας, τό γεγονός μόνο ότι αυτός είναι «ο άντρας» την κάνει να υποχωρεί και να δέχεται και προσωπικούς έξευτελισμούς και πολλές φορές τη ματαίωση όλων των κόπων της. Τό εισόδημα από τό καλαμπόκι της χρονιάς ή από τό μουςάρι που τ' άφησε πολλές φορές ή γυναίκα με λύπη μεγάλη να πίνει όλο τό γάλα, στερώνιας το από τα παιδιά της, για να παχύνει και να μεγαλώσει, μπορεί να χαθή μιá βραδυά στο πόκερ, χωρίς να έχει αυτή και χωρίς να νομίζει πώς έχει τό δικαίωμα να μιλήσει καθόλου. Άν ο άντρας άποφασίσει να πουλήσει ή ναφήσει χέρσο εν' άμπέλι που έβαλε, και περιποιηθήκε αυτή για χρόνια, είναι καλώς καμωμένο, δε θα πη τίποτα. Η μόνη της έλπίδα πολλές φορές είναι να μην ενδιαφέρεται ο άντρας καθόλου γι αυτά όλα' ή διάθεση του «καρπού» άνήκει στον άντρα, όταν όπως συνήθως, τό χρήμα άνήκει στη δική του οικογένεια. Τώρα τελευταία μετά την εφαρμογή του ελληνικού νόμου περι κληρονομιάς, παίρνουν κι οι γυναίκες μερίδιο από τα χτήματα, έννοείται όμως πώς ματαιώνεται αυτό πολλές φορές όταν θεωρηθή πώς προικίστηκε όταν παντρεύτηκε.

Στη χωριστή αυτή ζωή που προσπάθησα να περιγράψω, είναι φυσικό, πώς τό αίτημα παίζει πολϋ μικρό ρόλο· πολλές φορές είναι και τα συμφέροντα άκόμη αντίθετα. Ο άντρας θέλει πολϋ χαριζιλήκι για να παίξει στα χαρτιά, ή γυναίκα πάλι, θέλει να περιποιηθή τα παιδιά της και μαλώνουν. Κάποτε ή σχέση είναι σχεδόν έχρθική. Έγνώρισα έναν άντρα που είχε φούρνο δικό του και για να στέλνει στη γυναίκα και στα παιδιά δυό καρβέλια την ήμέρα, άπαιτούσε ως άντάλλαγμα πέντε όκάδες καλαμπόκι από τό χωράφι της γυναίκας του, πουλούσε άπλούστατα και στα παιδιά του τό ψωμί σαν να μη είχε καμιá υποχρέωση να τα θρέψει. Άλλος, άφου ή γυναίκα του έδούλεψε τό άμπέλι του επί χρόνια, της άπαγόρευε όταν ώρίμαζε τό σταφύλι να πάει με φίλες της, ή με παιδιά των συγγενών της να φάει σταφύλι, πράμα που άποτελεί τη μόνη διασκέδαση εκεί. Και ή σχέση γονέων και παιδιών άγριεύει, και χαλάει πολλές φορές από τη σύμβίωση αυτή με νύφες, άνδραδέρφους και πεθερές. Βέβαια καμιá φορά μπαίνει κανείς σενα σπίτι όπου οι γυναίκες τριών ή τεσσάρων άδερφών φαίνονται άγαπημένες κι εργάζονται μαζί, και όπου οι άντρες από τις ξενιτιές στέλνουν ταχτικά χρήματα. Η συνεργασία αυτή παράγει πλούτο αξιοζήλευτο και θαυμάζει κανείς την τάξη, την καθαριότητα και την ειρήνη, όταν στη μεγάλη αύλη του σπιτιού άντικρύσει μόλις μπεί τον τραχανά και τα φασόλια άπλωμένα να στεγνώνουν, άπ τη μιá μεριά την άποθήκη του σταριού και του χόρτου, άπ

τὴν ἄλλη, πὶὸ μέσα, τὸ σταῦλο μὲ τις ἀγελάδες καὶ
 τὰ μουλάρια καὶ ἀπέναντι, μπρὸς στὸ σπίτι καὶ κάτω
 ἀπ' τὴ φορτωμένη κληματαριά τὴ γρηῃ πεθερὰ κα-
 θισμένη νὰ πλέκει τὴν κάλτσα τῆς. Ἡ ψυχικὴ ὅμως
 κατάστασις ποὺ φανταζόμαστε πῶς ἀνταποκρίνεται
 στὴν ἀμεση αὐτὴ ἐντύπωση καὶ ποὺ ἴσως ἀνταποκρι-
 νότανε ἄλλους καιροὺς, δὲν ὑπάρχει πιά. Ὅλες αὐ-
 τὲς οἱ ἐργατικὲς καὶ ἄξιες γυναῖκες ποὺ φαίνονται τόσο
 καλὲς καὶ φιλόξενες, πᾶνε ἴσως νὰ κοιμηθοῦν χωρὶς
 νὰλλάξουν μεταξύ τους ἕνα λόγο, γιατί ἢ μιὰ ἀμέ-
 λησε νὰ πάει νὰ φέρει νερὸ ἢ τὸ παιδί τῆς ἄλλης,
 ἔσπασε τὸ σκοινὶ τοῦ μουλαριοῦ. Οἱ μικρὲς αὐτὲς
 ἀφορμὲς γιὰ κείνες εἶναι μεγάλες· σὲ μιὰ ψυχὴ ποὺ
 ζεῖ μέρα νύχτα σαυτό τὸν κύκλο, ἕνας λόγος κακὸς
 δὲν ξεχνιέται, μὰ προχωρεῖ σὰ δηλητήριο τρώγοντας
 σιγὰ-σιγὰ τὴ φρεσκάδα τῆς. Μὲ τὸν ἄντρα τίποτα
 δὲν τὴ συνδέει· ὁ σεβασμὸς ποὺ τοῦ δείχνει εἶναι ἀναγ-
 καστικὸς καὶ ἡ παλιὰ συνήθεια τοῦ αἵματός τῆς τὴν
 κάνει νὰ σκύβει ἀκόμα μπροστά του καὶ νὰ τὸν ὑπη-
 ρετῆι στὸ τραπέζι ὀρθὴ ἢ ὄπου ἄλλοῦ. Μὰ μέσα τῆς
 πολλὲς φορές ἡ πίκρα καὶ ἡ ἐχθρικὴ ἀδιαφορία ξυπνάει
 ἀνυπόκριτα καὶ μὲ ἀφελὴ σκληρότητα ἐκφράζεται·
 «Δὲν ἔχομε καὶ μὲν, τὴν τύχη νὰ χηρέψομε κἂν»
 ἔλεγε μιὰ κακοπαντρεμένη σὲ μιὰν ἄλλη, χωρὶς νὰ
 συναισθάνεται πόσο τρατιῶδες γιὰ μιὰ χριστιανικὴ
 συνείδησις εἶναι αὐτό. «Τὸν λυπήθηκες, μάκω, τὸ
 γέρο σου; ρωτήσαμε μιὰ γριὰ ποὺ εἶχε χάσει τὸν ἄν-
 τρα τῆς πρὶν λίγους μῆνες. «Τί νὰ λυπηθῶ;» ἡ ὥρα
 του ἦταν· μόνο ποὺ μᾶς τυράννησε ὡς νὰ τελειώσει.»
 Μὲ δυὸ λόγια· ὁ ἄντρας στὴν ὑπαιθρο χώρα τῆς
 Ἡπειροῦ ἔχει ἀκόμα ὅλα τὰ δικαιώματα τῆς πατριαρ-
 χικῆς ἐποχῆς, στὴ γυναῖκα, τὴν περιουσία, τὴν ἐργα-
 σία τῆς γυναικὸς του, χωρὶς κανένα ἀπὸ τὰ βάρη ποὺ
 δικαιολογοῦσαν τὴν ὑπεροχὴ αὐτὴ ἄλλοτε· ἡ γυναῖκα
 ἔχει ὅλη τὴ δουλειά, ὅλη τὴν εὐθύνη, χωρὶς κανένα
 δικαίωμα νομικὸ ἢ κοινωνικὸ, χωρὶς καμιὰ κἂν ἀνα-
 γνώριση σιωπηλὴ καὶ ἀπὸ παράδοσις τῆς ἀξίας αὐ-
 τῆς θέσης ποὺ κατέχει. Τί πρέπει νὰ γίνει; Οἱ σχε-
 τικά πρὸ προοδευμένοι—ἐκτὸς ἂν εἶναι ψευτομορφω-
 μένοι ὅπως κάποιος ποὺ γύρισε ἀπ' τὴ Γερμανία
 διδάκτωρ στὰ νομικὰ καὶ μοῦλεγε εὐφυολογώντας
 πῶς αὐτοὶ, οἱ Ἡπειρωτὲς, ἔχουν λύσει τὸ πρόβλημα
 τῆς ζωῆς; βάζοντας τὶς γυναῖκες νὰ ἐργάζονται—παίρ-
 νουν τώρα τὶς γυναῖκες τους μαζί στὴν ξενητεία καὶ
 τὶς μετατρέπουν σὲ ἄστές, μεταφέρουν δηλαδὴ τὸ
 πρόβλημα σ'ἄλλο ἐπίπεδο. Ἄλλ' αὐτὸ εἶναι φανερὸ
 πῶς δὲν εἶναι λύσις. Δὲν μποροῦν ὅλοι νὰ φύγουν·
 καὶ ἂν τὸ κάνουν, θὰ πάρουν ἄλλοι τὰ μέρη τους καὶ
 θὰ ξαναρχίσει ἡ ἱστορία ἀπὸ τὴν ἀρχή. Μὰ τὸ πρό-
 βλημα αὐτὸ συνδέεται μὲ ὅλο τὸ ζήτημα τῆς γεωρ-
 γικῆς οἰκονομίας, ἀφοῦ εἶναι φανερὸ πῶς δὲν μπο-
 роῦμε νὰ ἐπιβάλομε τὴ φυσικότερη λύσις, ποὺ θὰ
 ἦταν νὰ ἐργαστῆ καὶ ὁ ἄντρας μαζί. Καὶ γιατί;
 ἀπλούστατα γιατί δὲ συμφέρει, δὲν κερδίζει ὁ ἄν-
 τρας ἀρκετὰ ἀπὸ τὴ γεωργία.

Μὲ πλήρη συνείδησις τῆς ἀναρμοδιότητάς μου θὰ
 προσπαθῆσω ἴσως καμιὰν ἄλλη φορὰ νὰ καταπιασθῶ
 μαὐτὸ τὸ ζήτημα, ἔστω καὶ γιὰ νὰ δώσω ἀφορμὴ
 σὲ ἀντίθετες γνώμες νᾶκουστοῦν. Κι αὐτὸ ἴσως θάναί
 κέρδος.